

नेपाल विद्युत नियमन आयोग ऐन, २०६५

सामुदायिक विद्युत उपभोक्ता राष्ट्रिय महासंघ, नेपालको तर्फबाट विद्येयकका सम्बन्धमा गरिएको समीक्षा र सुधारका लागि प्रस्तुत सुझावहरू

१. समीक्षाको पृष्ठभूमि र आवश्यकता

सामुदायिक विद्युत उपभोक्ता राष्ट्रिय महासंघ नेपाल, देशमा सामुदायिक विद्युतीकरणको विकास र विद्युत उपभोक्ताहरूको हक हित संरक्षण गर्ने उद्देश्यले स्थापना भएको सामुदायिक संस्था हो। त्यसैले यस महासंघले नेपालमा विद्युतको विषयमा तर्जुमा गरिने नीति तथा कानून र योजना एवं कार्यक्रमहरूप्रति आफ्नो चाँसो र जनसरोकार राख्दै आएको छ। त्यस्तै यस महासंघले विद्युत विकासको क्षेत्रसँग सम्बन्धित नीति तथा कानून तर्जुमा प्रक्रिया र यसका विविध विषयवस्तुमा समेत विद्युत उपभोक्ताको हकहितको पक्षपोषण गर्दै विभिन्न वकालतका कार्यहरू गर्दै आएको छ।

यसै क्रममा विद्युत ऐन २०६८ को विद्येयकका विषयमा यस महासंघले नेपाल सरकार र विद्येयकको मसौदा गर्ने निकायसमक्ष आफ्ना अवधारणा र सुझावहरू उपलब्ध गराई उक्त विद्येयकमा थप सुधार गर्नका लागि योगदान गर्दै आएको छ। त्यसैगरी नेपाल विद्युत नियमन आयोगको सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विद्येयकमा प्रस्ताव गरिएका विषयवस्तुहरू पनि विद्युत उपभोक्ताको हक र हित संरक्षण र सामुदायिक लगायत समग्र विद्युतीकरणसँग सम्बन्धित भएकोले प्रस्तुत विद्येयक उपर यस महासंघको गंभीर चाँसो र सरोकार रहेकोले नेपाल सरकारलाई यस विषयमा आफ्ना अवधारणा र सुझावहरू प्रस्तुत गर्ने उद्देश्यले उक्त विद्येयक उपर यो समीक्षापत्र तयार गरिएको छ।

समीक्षाका क्रममा नेपाल विद्युत नियमन आयोगको सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विद्येयकका सबल पक्षहरूलाई ध्यानमा राख्दै विद्येयकमा गरिएका व्यवस्थाहरूले खासगरी विद्युत उपभोक्ताको हकहितका लागि प्रस्तावित विद्युत नियमन आयोगलाई स्वतन्त्र र स्वायत्त भई काम गर्न पाउने बातावरण सिर्जना गर्छ वा गर्दैन भन्ने कुरामा ध्यान केन्द्रित गरिएको छ। त्यसैगरी विद्युत उत्पादन, प्रसारण र वितरण तथा व्यापारका क्रममा खासगरी सामुदायिक विद्युतीकरणलाई कसरी विकास र विस्तार गरिन्छ र अहिले विद्युत उपभोगको अधिकारबाट वञ्चित हुँदै आएको नेपालको लगभग आधा जनसंख्याको हितलाई विद्येयकले ध्यान दिएको छ वा छैन र यदि छैन भने यसका लागि विद्येयकका के कस्तो व्यवस्था गरिनु पर्छ भन्ने बारेमा सुझावहरू प्रस्तुत गरिएको छ।

२. सुधार एवं सुझावका क्षेत्रहरू

कुनै पनि विद्येयकको प्रस्तावनाबाट सो विद्येयकको उद्देश्य भल्किन्छ। प्रस्तावना र विद्येयकको समग्र पेटबोलीमा भएका व्यवस्थाहरूका बीचमा तालमेल खाएको अवस्थामा मात्र त्यस्तो विद्येयक तथा ऐनलाई इमान्दार कानून मान्न सकिन्छ। त्यसैले प्रस्तुत विद्येयक समीक्षाका क्रममा विद्येयकको प्रस्तावना; विद्येयक कानूनको रूपमा आइसकेपछि यसले विद्यमान समस्याहरूको सम्बोधन गर्न सक्ने वा नसक्ने अवस्था; विद्युत नियमन आयोगको स्वायत्तता, विश्वसनीयता र सहभागिता; विद्येयकमा गरिएको अधिकार प्रत्यायोजन (प्रत्यायोजन विद्यायन) र विभिन्न अधिकारीहरूलाई दिइएको स्वविवेकीय अधिकार एवं त्यसबाट पर्ने प्रभाव र विद्येयकको उद्देश्य तथा अन्तरवस्तुहरूका बीचको तालमेललाई हेर्ने प्रयास गरिएको छ। अन्त्यमा खासगरी सामुदायिक विद्युतीकरण र विद्युत उपभोक्ताको हित संरक्षणका लागि विद्येयकका सुधार गर्नुपर्ने सुझावहरू प्रस्तुत गरिएको छ।

२.१ विद्येयकको प्रस्तावना र उद्देश्य

प्रस्तुत विद्येयकको प्रस्तावना अनुसार विद्येयकले विद्युत उत्पादन, प्रसारण, वितरण तथा व्यापारलाई सरल, नियमित, व्यवस्थित तथा पारदर्शी बनाई विद्युतको माग र आपूर्तिमा सन्तुलन कायम राख्ने; विद्युत महसुल नियमन गर्ने; विद्युत उपभोक्ताको हक र हित संरक्षण गर्ने; विद्युतको बजारलाई प्रतिस्पर्धात्मक बनाउने र विद्युत सेवालाई भरपर्दो,

सर्वसुलभ, गुणस्तरयुक्त तथा सुरक्षित बनाउने उद्देश्य लिएको छ । यी उद्देश्यहरु मध्ये विद्युतको माग र आपूर्तिमा सन्तुलन कायम राख्ने, उपभोक्ताको हक हित संरक्षण गर्ने र विद्युत सेवालाई सर्वसुलभ बनाउने भनी उल्लेख गरिएका उद्देश्यहरु सामुदायिक विद्युतीकरण, विद्युतमा पहुँच र उपभोक्ता हक हित संरक्षणका दृष्टिकोणले अहम् महत्वका छन् ।

यद्यपि, विद्येयकमा गरिएका समग्र व्यवस्थाहरुलाई हेर्दा एकातर्फ प्रस्तावनामा नै निम्न महत्वपूर्ण पक्षहरु नसमेटिएको देखिन्छ भने विद्युतको माग र आपूर्तिमा सन्तुलन कायम राख्ने र उपभोक्ताको हक हित संरक्षण गर्ने सन्दर्भमा गरिएका व्यवस्थाहरु निकै कमजोर, अस्पष्ट र अपर्याप्त रहेका छन् ।

अन्य पक्षसँगको अन्तरसम्बन्ध, सामञ्जस्यता र समन्वय : यो विद्येयकमा विद्युत नियमन आयोगले गर्ने भनी तय गरिएका कार्यहरु आयोगको एकलो प्रयासबाट मात्र सम्भव नहुने अवस्था रहेको छ । आयोगलाई प्राविधिक व्यवस्थापन गर्ने अधिकार अन्तर्गत दिइएका जिम्मेवारीहरु पुरा गर्न नेपाल सरकारमा निर्भर रहनुपर्ने देखिन्छ । विद्युतको खरिद विक्री दर र महसुल दर निर्धारणका लागि पनि विभिन्न निकायको सहयोग र समन्वय आवश्यक पर्दछ । त्यस्तै विद्युत उपभोक्ताको हक हित संरक्षण गर्ने, विद्युत बजारलाई प्रतिस्पर्धात्मक बनाउने, अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्तिको संगठनात्मक क्षमता अभिवृद्धि गर्ने, जाँचबुझ तथा निरीक्षण गर्ने, विवाद समाधान गर्ने, सेवा शुल्क लिने, जरिवाना गर्न सक्ने लगायतका जे जति अधिकारहरु आयोगलाई प्रदान गरिएको छ, यी अधिकारहरुको प्रयोगका लागि आयोगलाई अन्य पक्षको पनि सहयोग र समन्वय आवश्यक पर्ने भएकोले प्रस्तावनामा नै समन्वय गर्ने कुरालाई पनि समेटि विद्येयकमा सोही बमोजिमको थप व्यवस्था गरिएमा विद्यमान समस्याको सम्बोधन हुन सक्ने देखिन्छ ।

त्यस्तै अर्कोतर्फ विद्युत ऐनको पनि विद्येयक तयारी तथा सोको परिमार्जन गर्ने कार्य भइरहेकोले विद्युत विद्येयक र नेपाल विद्युत नियमन आयोगको विद्येयकका बीचमा कसरी तालमेल, सामञ्जस्यता, सहकार्य र समन्वय हुन्छ भन्ने कुरा पनि यस विद्येयकको प्रस्तावना र समग्र व्यवस्थाहरुमा नभक्तिएकोले यस विषयमा पनि यो विद्येयकमा स्पष्टता हुनुपर्ने देखिन्छ ।

सामुदायिक विद्युतीकरण र विद्युतमा पहुँच : विद्येयकको प्रस्तावनामा विद्युत सेवालाई सर्वसुलभ बनाउने उद्देश्य लिइएको भएपनि विद्येयकका समग्र व्यवस्था हेर्दा विद्युत सेवालाई सर्वसुलभ बनाउनका लागि आवश्यक र उपयुक्त व्यवस्थाहरु गरेको पाइदैन । विद्युत नियमन गर्ने निकायको स्थापना गर्ने कानून तर्जुमा गर्दा विद्युत सेवाबाट बञ्चितकरणमा परेको जनसंख्याको ठूलो हिस्सालाई वेवास्ता गर्ने र स्थानीय समुदायको आफ्नै प्रयासमा भइरहेको सामुदायिक विद्युतीकरणलाई कम मूल्यांकन गर्ने कार्य गरिनु न्यायोचित नहुने भएकोले विद्येयकको प्रस्तावनामा सामुदायिक विद्युतीकरणका माध्यमबाट विद्युतमा पहुँच कायम गर्ने उद्देश्यलाई पनि समेटिनु पर्ने हुन्छ ।

२.२ विद्यमान समस्या समाधानको सम्भावना

(१) अनुमतिपत्र प्रणाली : विद्युत उत्पादन, प्रसारण, वितरण तथा व्यापारका लागि अनुमति पत्र प्रदान गर्ने प्रणाली नै सबैभन्दा समस्याग्रस्त विषय भएपनि यस विद्येयकको दायराभित्र उक्त विषयलाई नपारिएको हुनाले यो विद्येयक कानूनको रूपमा आइसकेपछि र विद्युत नियमन आयोगको स्थापना भइसकेपछि पनि यो समस्या समाधान नहुने अवस्था रहन्छ । त्यसैले यसका लागि अनुमति पत्र प्रणालीलाई पनि यसै विद्येयक अन्तर्गत पारी आयोगको क्षेत्राधिकार भित्र ल्याउनु पर्ने हुन्छ वा यो विद्येयक कानूनको रूपमा आइसकेपछि स्थापना हुने आयोग र विद्युत विकास विभाग एवं मन्त्रालयका बीचमा शक्ति सन्तुलन र समन्वय हुने व्यवस्था गर्नुपर्ने हुन्छ । अन्यथा, अनुमतिपत्र प्रदान गर्दासम्मका प्रक्रिया र त्यसपछिका प्रक्रियाहरुको बीचमा तालमेल नहुनुका साथै अन्यायिता रही रहने र यसबाट विद्युत उपभोक्ता भन्दा पनि विद्युत उत्पादक, वितरक र व्यापारकर्ताले आयोग र विद्युत विकास विभाग एवं मन्त्रालयका बीचमा सधै विवाद खडा गराई आफ्नो हित अनुकूलका निर्णय गराइरहन सक्ने भएकोले विद्युत उपभोक्ताको हक र हित संरक्षणको विषय छायामा पर्न जाने अवस्था रहिरहन्छ । यसको सम्बोधनका लागि न्यायोचित विकल्प छनौट गर्नुपर्ने हुन्छ र तुलनात्मक रूपमा न्यायोचित विकल्प भनेको नियमन आयोगको अवधारणा आइसकेपछि र खुला तथा उदार र बजारमुखी अर्थतन्त्रमा राज्यबाट निजी क्षेत्रलाई नियमन गर्ने र सेवा उपलब्ध गराउने काम एउटै निकायबाट उपलब्ध

गराउनु पर्ने अवधारणा रहेकोले अनुमतिपत्र उपलब्ध गराउने क्षेत्राधिकार समेत आयोगको मातहतमा नै ल्याउनु न्यायोचित हुन्छ ।

(२) **विद्युतमा पहुँच** विद्युतमा नेपालको आधा जनसंख्याको पहुँच नहुनु अर्को विद्यमान समस्या हो । नियमनकारी निकायको हैसियतले यस विद्येयकको प्रस्तावनामा भनिए अनुसार विद्युतलाई *सर्वसुलभ बनाउन* अर्थात विद्युतमा न्यायोचित पहुँच कायम गराउनका लागि आयोगले के कस्तो अधिकार प्रयोग गर्न पाउँछ भन्ने विषयमा विद्येयकमा स्पष्ट व्यवस्था छैन । त्यसैले विद्युतको पहुँचबाट बञ्चित भएका क्षेत्रका मानिसहरूलाई विद्युतमा पहुँच पुर्याउनका लागि आयोगले प्रयोग गर्न पाउने क्षेत्राधिकारको विषयमा पनि विद्येयकमा स्पष्ट व्यवस्था गरिएमा मात्र यो विद्येयक न्यायोचित हुनसक्छ ।

(३) **विद्युतको माग र आपूर्तिमा सन्तुलन** : नेपालमा वर्षाको समयमा विद्युतको उच्च उत्पादन भएपनि माग कमी हुन्छ भने हिउँदमा माग उच्च भएपनि उत्पादन न्यून हुन्छ । यसरी उच्च मागको समयमा आपूर्ति कम र आपूर्ति बढी भएको समयमा माग कम भएको कारण माग र आपूर्तिको बीच निरन्तर असन्तुलन रहेको छ । विद्येयकको प्रस्तावनामा विद्युतको माग र आपूर्तिको बीचमा सन्तुलन कायम राख्ने भनिएता पनि विद्येयकको अन्तरवस्तुमा यसका लागि स्पष्ट व्यवस्था गरिएको देखिँदैन । विद्येयकको दफा १२ (ख) मा विद्युतको उत्पादन, प्रसारण, वितरण तथा आपूर्ति व्यवस्थालाई भरपर्दो र प्रभावकारी बनाउने, दफा १३ (ख) मा विद्युतको थोक खरिद बिक्री दर निर्धारण गर्ने र दफा १४ (ख) मा विद्युत खरिद बिक्रीको दरमा प्रतिस्पर्धाको वातावरण कायम गराउने र सोही दफाको खण्ड (ङ) मा विद्युतको थोक बजार स्थापना, सञ्चालन तथा खरिद बिक्री प्रक्रिया निर्धारण गर्ने अधिकार आयोगलाई हुने व्यवस्था प्रस्ताव गरिएको भएपनि यी कार्यहरूको माध्यमबाट आयोगले विद्येयकको प्रस्तावनामा भनिए बमोजिम विद्युतको माग र आपूर्तिमा कसरी सन्तुलन कायम गर्छ भन्ने कुरामा स्पष्टताको कमी छ । यसका लागि अनुमति प्रणालीमा नै सुधार गरी उच्च माग भएको समयमा विद्युत उत्पादन र वितरण गर्न सक्ने अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्तिलाई सुविधा र सहूलियत दिन सक्ने, विद्युत उत्पादनमा क्षेत्रीय सन्तुलन कायम गराउन सक्ने र विद्युत उपयोगको प्राथमिकताक्रम निर्धारण गर्न पाउने अधिकार आयोगलाई दिनेगरी विद्येयकमा थप व्यवस्था गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।

२.३ आयोगको संस्थागत सुशासन

(१) **समावेशीकरण** विद्येयकको दफा ५(१) मा आयोगमा एकजना अध्यक्ष र कम्तिमा एकजना महिला सहित चारजना सदस्य रहने र दफा ६ को खण्ड (क) र (ख) मा यस्ता पदाधिकारीको योग्यता अर्थशास्त्र, वाणिज्य शास्त्र, व्यवस्थापन, लेखा, कानून वा इन्जिनियरिङ विषयमा कम्तीमा स्नातकोत्तर उपाधि हासिल गरेको हुनुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ । यस्तो व्यवस्थाले नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ र अन्य कानूनहरूमा अवलम्बन गरिएको सार्वजनिक निकायहरू समावेशी र सहभागितामूलक हुनेछन् भन्ने मर्मलाई कसरी सम्बोधन गर्छ भन्ने कुरा अन्यौलग्रस्त देखिन्छ । त्यसैले आयोगलाई समावेशी, बहुसरोकारवाला र सहभागितामूलक बनाउनका लागि आवश्यक पर्ने व्यवस्था गर्नु उपयुक्त हुन्छ, जसले आयोगमा विद्युत उपभोक्ताहरूको प्रतिनिधित्वलाई पनि सुनिश्चित गरोस् । आयोगलाई समावेशी गराउनका लागि आयोगमा योग्यता र अनुभवको समिश्रणका लागि योग्यतामा आधारित नियुक्तीका अतिरिक्त खासगरी विद्युत उपभोक्ताको संस्थागत प्रतिनिधित्व गराइएमा मात्र उपभोक्ता हित संरक्षण हुन सक्दछ । त्यसैले विद्येयकलाई परिमार्जन गर्ने क्रममा दफा ५ बमोजिम गठन हुने आयोगमा र आयोगका सदस्यहरूको नियुक्तीका लागि सिफारिस गर्न गठन हुने समितिमा समेत विद्युत उपभोक्ताको संस्थागत प्रतिनिधित्व गराउने व्यवस्था गरिनु न्यायोचित हुन्छ ।

(२) **समान योग्यता असमान पद ?** : विद्येयकको दफा ६ मा अध्यक्ष र सदस्यको लागि निर्धारित योग्यता समान किसिमको छ । त्यस्तै दफा २७ बमोजिम नियुक्त हुने सचिवको योग्यता पनि सोही सरहको छ । यसरी योग्यता समान हुने तर पद र जिम्मेवारी असमान हुने व्यवस्थाले आयोगभित्र असन्तुष्टि र असयोगको वातावरण सिर्जना हुन सक्ने भएकोले यसलाई सुधार गरी असमान पदका लागि योग्यता पनि असमान नै गर्नु उपयुक्त हुन्छ । त्यस्तै यरी निर्धारित योग्यतामा वातावरण, प्राकृतिक स्रोत र ग्रामिण विकास जस्ता विषय अध्ययन गरेको ठूलो संख्यामा रहेको उच्च जनशक्तिलाई आयोगमा छिर्नबाट रोक लगाउन खोजेजस्तो देखिन्छ, जसमा सुधार हुनु आवश्यक छ ।

(३) **पदाधिकारी नियुक्तीमा चलखेल नियन्त्रण** : आयोगको अध्यक्ष र सदस्य नियुक्तिका लागि विद्येयकको दफा ५(२) बमोजिम गठित सिफारिस समितिले सोही दफाको उपदफा (६) बमोजिम सिफारिस गर्दा अध्यक्षको हकमा तीनजना र सदस्यको हकमा रिक्त सदस्य संख्याको दोब्बर हुने गरी नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्नु पर्नेछ, भन्ने व्यवस्था गरिएको छ, यसले एकातर्फ सिफारिस समितिको विश्वासनीयतामाथि नै प्रश्न उठाइरहेको छ भने अर्कोतर्फ पदाधिकारी नियुक्तीमा सरकार र सिफारिसमा परेका व्यक्तिलाई थप चलखेल गर्ने मौका प्रदान गर्ने भएकोले सिफारिस समितिले सम्बन्धित पदसंख्या बराबर मात्र सिफारिस गर्न पाउने र यसरी गरिएको सिफारिसका आधारमा सरकारले पदाधिकारी नियुक्त गर्ने व्यवस्था गरिएमा समयमै र पारदर्शी रूपमा पदाधिकारी नियुक्ती हुने अवस्था सिर्जना हुन सक्छ । यद्यपि, सिफारिस समितिले पनि सार्वजनिक सुनुवाईको विधि तथा प्रक्रिया समेत अवलम्बन गरी पदाधिकारी नियुक्तिको सिफारिस गर्नुपर्ने व्यवस्था गर्न सकिन्छ ।

(४) **पदबाट हटाउने** : विद्येयकको दफा ९ बमोजिम कार्य क्षमताको अभाव वा खराब आचरण भएको कारण आयोगको सदस्य पदबाट हटाउनका लागि छानविन समिति गठन गर्ने कुरा उपयुक्त भएपनि यसले अख्तियार दुरुपयोग र भ्रष्टचारमा संलग्न सदस्यलाई अन्य प्रचलित कानून बमोजिम कारवाही गर्ने प्रक्रियालाई प्रभाव पारेको मानिने छैन भन्ने एक अपवादात्मक व्यवस्था गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।

(५) **स्वार्थ बाफिनबाट रोक्ने** : विद्येयकको दफा ७ (ड) बमोजिम विद्युत उत्पादन, प्रसारण, वितरण वा व्यापारमा संलग्न कुनै कम्पनी वा त्यस्तो कम्पनीको सहायक कम्पनी, फर्म वा संस्थाको संस्थापक, शेयर धनी, संचालक, लेखापरीक्षक, सल्लाहकार वा कर्मचारीको हैसियतमा संलग्न रहेको वा त्यस्तो हैसियतबाट अलग भई कम्तिमा **तीन वर्ष**को अवधि व्यतित भई नसकेको व्यक्ति आयोगको सदस्यका लागि अयोग्य मानिने व्यवस्था गरिएको छ । यद्यपि, विद्येयकको दफा २५(५) मा सदस्यले आफू आयोगमा कार्यरत रहँदा कुनै अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्तिसँग सम्बन्धित विषयमा कुनै निर्णय गरेको अवस्थामा आयोगबाट सेवा निवृत्त भएको मितिले **एक वर्ष**सम्म त्यस्तो अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्तिमा कुनै पनि रूपमा संलग्न हुन पाउने छैन भन्ने व्यवस्था गरिएको छ । यसरी अयोग्यताको विषयमा गरिएको व्यवस्था उपयुक्त भएपनि सदस्य पदबाट हटेको एकवर्ष पश्चात् नै अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्तिमा संलग्न हुन पाउने व्यवस्थाको दुरुपयोग हुन सक्ने सम्भावना भएकोले आयोगको सदस्य पदबाट हटेको **तीनवर्ष**सम्म अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्तिमा संलग्न हुन नपाउने व्यवस्था गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।

२.४ आयोगको क्षेत्राधिकार

(१) **क्षेत्राधिकार** : आयोगको स्थापनाका लागि व्यवस्था गरिएको दफा ३(१) मा विद्युत उत्पादन, प्रसारण, वितरण तथा व्यापारलाई नियमन गर्न नेपाल विद्युत नियमन आयोगको स्थापना गरिएको छ, भन्ने कुरा उल्लेख गरिएकोले आयोगको क्षेत्राधिकारभित्र **महसुल निर्धारण गर्ने** विषय नपरेजस्तो देखिएकोले यसमा सुधार गरी यस दफामा **न्यायोचित रूपमा विद्युत महसुल निर्धारण गर्न** भन्ने शब्दहरु थप गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।

(२) **अनुमति पत्र जारी गर्ने अधिकार** : प्रस्तावित आयोगलाई विद्येयकको दफा १२ बमोजिम प्राविधिक व्यवस्थापन गर्ने, दफा १३ बमोजिम महसुल निर्धारण गर्ने, दफा १४ बमोजिम विद्युत बजारमा प्रतिस्पर्धा कायम गर्ने तथा उपभोक्ताको हित संरक्षण गर्ने, दफा १५ बमोजिम अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्तिको संगठनात्मक क्षमता अभिवृद्धि गर्ने, दफा १७ बमोजिम जाँचबुझ तथा निरीक्षण गर्ने, दफा १८ बमोजिम विवाद समाधान गर्ने, दफा १९ बमोजिम जरिवाना गर्ने, दफा २० बमोजिम सेवा शुल्क लिन सक्ने आदि विषयमा गरिएका व्यवस्थाहरु प्रस्तावित विद्युत विद्येयकमा गरिएको अनुमति पत्र प्रणालीबाट निरन्तर रूपमा प्रभावित भइरहन्छ । किनकी, अनुमति पत्रमा उल्लेखित व्यवस्था र यस विद्येयकमा गरिएका व्यवस्थाहरु बाफिएमा कुन व्यवस्थाले प्राथमिकता पाउने भन्ने अन्यौलता रहिरहन्छ । विद्येयकको दफा १८(५) मा गरिएको अपवादात्मक व्यवस्थाले पनि सोही कुराको संकेत गर्दछ । त्यसैले विद्युतको नियमनकारी निकायको रूपमा आयोगको स्थापना गर्ने कानून बनाइसकेपछि, यस्तो आयोगलाई अनुमति पत्र प्रदान गर्ने अधिकार पनि प्रदान गरिएमा मात्र विद्युत नियमन सम्बन्धी अन्यौलताहरु अन्त्य हुने भएकोले सोही अनुसारको व्यवस्था गर्नु उपयुक्त हुन्छ । यसका लागि यो विद्येयक र विद्युत विद्येयकलाई एकआपसमा तालमेल हुनेगरी परिमार्जन गर्नु आवश्यक हुन्छ ।

नीति तथा योजनाको तर्जुमा र स्वीकृति : विद्येयकको दफा १२(ख) मा आयोगले विद्युतको उत्पादन, प्रसारण, वितरण तथा आपूर्ति व्यवस्थालाई भरपर्दो र प्रभावकारी बनाउन आवश्यक नीति, कार्य योजना तयार गरी नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्ने व्यवस्था गरिएको छ । यसरी आयोगको नीति तथा कार्ययोजना सरकारमा पेश गर्ने र सरकारी स्वीकृत पछि मात्र कार्यान्वयन गर्ने व्यवस्था गर्ने हो भने आयोगले नियमनकारी निकायको हैसियतले र स्वतन्त्र रूपमा काम गर्न सक्छ, की सक्दैन भन्ने प्रश्न रहेकोले आयोगलाई आफ्नो नीति र योजना आफै पारित गरी कार्यान्वयन गर्न सक्ने अधिकार प्रदान गर्ने व्यवस्था गर्नु उपयुक्त हुन्छ । यसको अर्को विकल्प के पनि हुन सक्छ भने यदी यस्ता नीति सरकारले नै स्वीकृत गर्ने हो भने आयोगले पेश गरेको नीतिमा सरकारले कुनै परिवर्तन गर्न चाहेमा आयोगसँगको परामर्शमा मात्र परिवर्तन गर्न पाउने व्यवस्था गर्नु आवश्यक छ ।

विद्युत सेवा आपूर्तिको प्राथमिकताक्रम : विद्येयकको दफा १२(घ) मा आयोगलाई विद्युत सेवाको प्राथमिकता क्रम निर्धारण गर्ने अधिकार दिइएको भएपनि यो व्यवस्था अस्पष्ट छ । त्यसैले विद्येयकमा खासगरी बहुसंख्यक मानिसको जीवन निर्भर रहेको कृषि, खानेपानी, आधारभूत विद्युत सेवा, उद्योग आदि मध्ये कून क्षेत्रले विद्युत उपयोगमा प्राथमिकता पाउने भन्ने बारेमा आयोगले प्राथमिकता निर्धारण गर्दा अवलम्बन गर्नुपर्ने विधि उल्लेख गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।

महसुल निर्धारणका आधारहरू : विद्येयकको दफा १३(क) मा विद्युत महसुल निर्धारणका शर्त र आधार तोक्दा आर्थिक र प्राविधिक पक्षहरूलाई मात्र आधार बनाइएको छ भने उपभोक्ताको क्रयशक्ति, आर्थिक हैसियत, सामाजिक न्याय र विद्युत उपयोगको प्रयोजन जस्ता कुरालाई महसुल निर्धारणको आधार बनाइएको छैन, जसले गर्दा महसुल निर्धारणमा न्यायोचितता कायम हुने अवस्था देखिदैन । त्यसैले महसुल निर्धारणका लागि सामाजिक पक्षहरूलाई पनि आधारको रूपमा लिइने व्यवस्था गर्नुपर्छ ।

विद्युतको थोक खरिद दर : विद्येयकको दफा १३(ख) मा विद्युतको थोक खरिद विक्री दर निर्धारण गर्ने अधिकार आयोगको क्षेत्राधिकारभित्र रहने व्यवस्था गरिएको भएपनि यसका पनि आधारहरू तय गरिएको छैन । विद्युत उत्पादन र यसको लागत तथा थोक विक्री दर विद्युत आयोजना रहने स्थाना, पूर्वाधार विकासको अवस्था आदि कारणले निश्चित रूपमा भिन्न हुने भएकोले यसरी भिन्न भिन्न लागतमा उत्पादित विद्युतको थोक खरिद दर एउटै आधारमा गर्दा सस्तोमा थोक खरिद गर्ने वितरकले महंगोमा थोक खरिद गर्ने वितरकले सरह महंगोमा विद्युत वितरण गर्ने भएकोले यसबाट उपभोक्तालाई नै मर्का पर्ने भएकोले भिन्न भिन्न लागतमा उत्पादन गरिएको विद्युतलाई भिन्न भिन्न रूपमा वा एकरूपता कायम गरी कसरी थोक खरिद विक्री गरेर उपभोक्ताको हित संरक्षण गर्न सकिन्छ भन्ने बारेमा पनि विद्येयकमा थप स्पष्ट व्यवस्था गर्नु आवश्यक छ ।

थोक खरिद विक्री दर र महसुल दर निर्धारणमा सन्तुलन : आयोगलाई विद्युतको थोक खरिद विक्री दर र उपभोक्ताले वितरकलाई तिर्नुपर्ने महसुल दर गरी दुबै दर निर्धारण गर्न पाउने अधिकार भएतापनि दुबै पक्षलाई न्याय हुनेगरी कसरी दर निर्धारण गरिन्छ भन्ने बारेमा स्पष्टताको कमी छ । दुबै दर एउटै निकायले निर्धारण गर्न पाउने भएकोले यस विषयमा दुबै पक्षका गुनासा सुनुवाई गर्ने संयन्त्र पनि स्थापना गर्ने व्यवस्था गरी पारदर्शिता र न्यायोचितताको सुनिश्चितता कायम गर्नु आवश्यक छ ।

सार्वजनिक सुभाब दिने समय र सुनुवाई संयन्त्र : आयोगले विद्युतको थोक खरिद विक्री दर र उपभोक्ताले वितरकलाई तिर्नुपर्ने महसुल दरलाई अन्तिम रूपमा निर्धारण गर्नुपूर्व प्रस्तावित दरको बारेमा सार्वजनिक सूचना प्रकाशन गरी सम्बन्धित सर्वसाधारणको राय सुभाब र कुनै गुनासा भएमा सो समेत लिनका लागि सार्वजनिक रूपमा निश्चित समय दिने र सो समयभित्र आएका राय सुभाब र गुनासाहरूको समेत सुनुवाई गरेर मात्र अन्तिम दर निर्धारण गरी सार्वजनिक गर्न पाउने व्यवस्था गर्नु पर्दछ । विद्येयकको दफा २१ बमोजिम सार्वजनिक सुनुवाई गर्ने कार्य पनि सार्वजनिक राय सुभाबहरू प्राप्त भइसकेपछि महसुल निर्धारणपूर्व गर्नेगरी व्यवस्थित गर्ने व्यवस्था गर्न सकिन्छ ।

उपभोक्ता तथा अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्तिको हित संरक्षण : यदि हाल प्रस्ताव गरिए अनुसार अनुमति पत्र एउटा निकायले दिने र आयोगको नियमनकारी भूमिका अनुमति पत्र प्रदान पश्चात्का चरणहरूमा मात्र सिमित हुने हो भने आयोगले अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्तिको हित संरक्षण गर्न सक्दैन । किनकी अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्तिको हित वा अहितको विषय अनुमति पत्रद्वारा निर्धारण हुन्छ र यस प्रक्रियामा आयोगले कुनै हस्तक्षेप गर्न वा भूमिका निर्वाह गर्न पाउँदैन । यस विषयमा विद्येयकमा स्पष्टता हुनुपर्छ । त्यस्तै अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्ति र विद्युत उपभोक्ताको हितका विषय नै भिन्न हुने भएपनि उत्पादक तथा वितरकको हितसँग उपभोक्ताको पनि हित जोडिएको हुन्छ । त्यसैले एउटाको हितका लागि भूमिका निर्वाह गर्न नसक्दा अर्कोको हितका लागि पनि काम नहुने अवस्था रहन्छ । त्यसैले उत्पादक, वितरक र उपभोक्ता गरी तीनै पक्षको सन्तुलित हित संरक्षणको लागि विद्येयकमा एउटा स्पष्ट खाका हुनु पर्छ ।

प्रतिस्पर्धा : विद्युत खरिद विक्रीदरमा की माग र आपूर्तिमा ? : नेपालको विद्यमान समस्या भनेको विद्युतको माग अनुसार आपूर्ति हुन नसक्नु हो । त्यसैले माग अनुसारको आपूर्तिमा प्रतिस्पर्धा नगराउँदासम्म माग पुरा हुन नसक्ने भएकोले विद्युत खरिद विक्रीको दरमा प्रतिस्पर्धा गराउने अधिकार आयोगलाई हुनेगरी विद्येयकको दफा १४(ख) गरिएको व्यवस्थाको धेरै औचित्यता देखिदैन । यसमा पूनर्विचार गरिनु पर्छ । विद्युत महसुल दरमा प्रतिस्पर्धा गराउनका लागि गरिएको व्यवस्था भने उपयुक्त छ ।

विद्युत बजारमा प्रतिस्पर्धा र समाजिक न्याय: विद्युत बजारमा प्रतिस्पर्धा गर्ने गराउने नाममा आयोजना प्राभावित क्षेत्रका जनताले पाई आएको सुविधा र सहूलियतमा कटौति नगरिने कुरा र विद्युत उपभोक्ताका लागि न्याय पर्न जाने कुराको सुनिश्चिता गरिने कुरालाई पनि विद्येयकको दफा १४ मा स्थान दिनु पर्छ ।

संगठनात्मक क्षमता अभिवृद्धि : विद्येयकको दफा १५ मा आयोगले अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्तिको संगठनात्मक क्षमता अभिवृद्धि गरी संगठित सुशासन कायम गराउनका लागि गरिने कार्यहरू उल्लिखित छन् । अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्तिहरू कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालयमा दर्ता भएका हुन्छन र कम्पनी दर्ताको समयमा स्वीकृत प्रवन्धपत्र र नियमावली बमोजिम सोही कार्यालयप्रति र अनुमति पत्र प्राप्त गर्दा गरिएको सम्झौता अनुसार विद्युत विकास विभाग वा मन्त्रालयप्रति जवाफदेही हुने भएकोले आयोगप्रति के को आधारमा जवाफदेही हुन्छन् भन्ने कुरा आफैमा स्पष्ट छैन । त्यसैले आयोगले अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्तिले पालना गर्नुपर्ने सुशासनका नियमहरू बनाउने र त्यस्ता नियमहरू पालना गर्नका लागि अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्तिले आफ्नो क्षमता बढाउनु पर्ने व्यवस्था गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।

सरकारले नीतिगत विषयमा सुभाब लिने : विद्येयकको दफा १६ मा आयोगले सरकारलाई नीतिगत विषयमा सुभाब दिने व्यवस्था गरिएको भएपनि सरकारले विद्युत नियमनलाई प्रभाव पर्ने किसिमको कुनै निर्णय गर्दा आयोगसँग परामर्श गर्नुपर्ने व्यवस्था नगरिएकोले यस विषयमा पनि व्यवस्था गर्दा उपयुक्त हुन्छ । किनकी, यस्तो व्यवस्थाले सरकारी निकाय र आयोगका बीचमा समन्वय कायम गराउँछ ।

विवाद समाधान : विद्येयकको दफा १८ मा गरिएको विवाद समाधानसम्बन्धी समग्र व्यवस्थामा आयोगको भूमिकाको लागि गरिएका व्यवस्थाहरूलाई सोही दफाको उपदफा (५) मा गरिएको व्यवस्थाले खुम्चाई दिएको छ । त्यसैले विवाद समाधानको लागि सम्झौताको व्यवस्था लागु हुने वा ऐनको व्यवस्था लागु हुने भन्ने विषयमा स्पष्टताको लागि निजी सम्पत्ति बाहेक सार्वजनिक प्रकृतिको विषय जोडिएको विवादमा आयोगले शुरु विवाद समाधान गर्न पाउने व्यवस्था गर्नु उपयुक्त हुन्छ । त्यस्तै आयोगले दिएको निर्देशन पालना नगरी विद्येयकको दफा १९ बमोजिम गरिएको जरिवाना नतिरेमा सरकारी बाँकी सरह असुल गर्ने व्यवस्था गर्नु पनि उपयुक्त हुन्छ ।

सेवा शुल्क : विद्येयकको दफा २० बमोजिम आयोगले लिन पाउने शुल्क तोकिए बमोजिम हुने भनिएकोले यस्तो शुल्को दर नियमावलीमा तोकिए र यस्तो नियमावली सरकारले स्वीकृत गर्ने भएकोले आयोगले लिन पाउने सेवा शुल्को निर्धारण सरकारले गर्ने अवस्था रहन्छ । यसले आयोगलाई आर्थिक रूपमा दिगो हुन कठिन हुन्छ । त्यसैले एउटा निश्चित मापदण्डका आधारमा आयोगले लिन पाउने सेवा शुल्कका सबै दरहरूलाई ऐनमा नै अनुसूची बनाएर निश्चित गर्दा उपयुक्त हुन सक्छ वा यसको अर्को विकल्प आयोगले लिने सेवा शुल्क आयोग आफैले निर्धारण गरे बमोजिम हुने भन्ने व्यवस्था गर्दा पनि उपयुक्त हुन्छ ।

सचिवको पदावधी र आयोगका कर्मचारी : विद्येयकमा आयोगका सदस्य र सचिवको पदावधी बराबर रहने व्यवस्था गरिएकोमा सदस्यका लागि एक कार्यकाल थप गर्न सकिने व्यवस्था गरिएको छ भने सचिवको हकमा त्यस्तो व्यवस्था गरिएको देखिँदैन । यद्यपि, सचिवले पाँच वर्षको अवधीमा हासिल गरेको अनुभव आयोगलाई थप काम लाग्ने अवस्था भएमा थप अर्को एक कार्यकालका लागि उपयोग गर्न सकिने कुरालाई बन्द नगर्नु उपयुक्त हुन्छ । त्यस्तै आयोगका कर्मचारीहरु खुल्ला प्रतिपिर्धाका आधारमा नियुक्त गर्ने व्यवस्था गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।

आयोगको कोषमा वैदेशिक सहायता ? : विद्येयकको दफा २९ (१)(ख) मा आयोगको कोषमा कुनै विदेशी सरकार, व्यक्ति, अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थाबाट प्राप्त रकम पनि जम्मा हुने व्यवस्था गरिएको छ । यो व्यवस्थाले विदेशी लगानी भित्राउने कम्पनीहरुले आफ्नो देशको सरकार वा संघ संस्था मार्फत आयोगमा वित्तिय स्रोत प्रवाह गराउने र सोही नाममा अनुचित प्रभाव पार्ने भएकोले आयोगको कोषमा यस्तो स्रोतबाट रकम जम्मा गर्ने व्यवस्था गर्नु उपयुक्त हुँदैन ।

दुई चरणमा शुल्क : विद्येयकको दफा २९ (१)(घ) मा वितरण अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्तिको विद्युत विक्रीबाट वार्षिक कुल आयको बढीमा एक प्रतिशतका दरले आयोगले प्राप्त रकम गर्ने व्यवस्था गरिएको छ । तर सोही दफाको खण्ड (ड) बमोजिम विद्युत व्यापार गर्न अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्तिले विद्युत व्यापार गरेवापत वार्षिक कुल आयको बढीमा एक प्रतिशतका दरले प्राप्त रकम लिने व्यवस्था गरिएकोले *व्यापार अनुमति र वितरण अनुमति* गरी दुवै चरणमा रकम लिदा अन्ततः त्यसको भार र मार विद्युत उपभोक्तामा नै पर्ने भएकोले कुनै एक चरणमा मात्र उक्त एक प्रतिशत रकम लिने व्यवस्था गरिएमा उपभोक्ताको पनि हित संरक्षण हुन सक्छ । यसैगरी यस विद्येयकको उक्त दफामा उत्पादक, वितरक र निकासीकर्ताले यस्तो रकम तिर्नुपर्ने व्यवस्था गरेपछि मात्र त्यस्तो रकम आयोगको कोषमा जाने व्यवस्था गर्नुपर्ने हुन्छ, अन्यथा उनिहरुले यस्तो रकम तिर्न बाध्य नहुन पनि सक्छन् ।

३ विद्येयकका अन्य विचारणीय पक्षहरु

(१) परिभाषा : प्रस्तावित आयोगको नाम नेपाल विद्युत नियमन आयोग भएको, यद्यपि, विद्येयकमा *नियमन* भनेको के हो ? भन्ने बारेमा परिभाषित नगरिएकोले आयोगका क्षेत्राधिकारका सीमाहरु असिमित हुन सक्ने संकते गर्छ । त्यसैले नियमनलाई परिभाषित गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।

(२) अनियन्त्रित लगानीको नियन्त्रण र नियमन : आयोगलाई प्राविधिक पक्ष व्यवस्थित गर्ने, महसुल निर्धारण गर्ने र विद्युत बजारमा प्रतिस्पर्धा कायम गर्ने अधिकार दिइएको भएपनि विद्युत उत्पादन, प्रसारण र वितरणका लागि खासगरी स्थानीय जनसमुदाय र विद्युत उपभोक्ताको हित विपरित र विद्युतको प्रतियुनिट चर्को मूल्य कायम हुने गरी विद्युत उत्पादन गर्न आउने बैदेशिक लगानीलाई नियन्त्रण र नियमन गर्ने अधिकार दिइएको छैन । त्यसैले विद्युतको क्षेत्रमा अराजकता र अन्याय सिर्जना गरी अनियन्त्रित अवस्थाको सिर्जना हुन जाने किसिमको लगानीलाई नियन्त्रण र नियमन गर्न पाउने अधिकार पनि आयोगलाई दिने गरी विद्येयकमा थप व्यवस्था गरिनु पर्ने आवश्यकता रहेको छ ।

(३) सामुदायिक तथा ग्रामीण विद्युतीकरण : यस विद्येयकमा सामुदायिक तथा ग्रामीण विद्युतीकरणका विषयमा आयोगको के भूमिका हुने भन्ने विषयमा केही पनि व्यवस्था नगरिएकोले यस विषयमा एउटा दफा थप गरी सामुदायिक तथा ग्रामीण विद्युतीकरणको विषयमा आयोगको भूमिका बारे उल्लेख गर्नु पर्दछ ।

(४) प्रत्यायोजनविद्यायन र स्वविवेकीय अधिकारका क्षेत्रहरु : विद्येयकको दफा १२(ख) र दफा ४० ले आयोगको नीति, कार्ययोजना र नियम स्वीकृत गर्ने अधिकार नेपाल सरकारलाई दिएको हुनाले यस विषयमा नेपाल सरकारले प्रयोग गर्ने स्वविवेकीय अधिकारले आयोगको प्रभावकारितामा प्रभाव पार्दछ । त्यसैले यस विषयमा विद्येयकमा गरिएको व्यवस्थामा पूनरविचार गरिनु पर्छ । त्यसैगरी आयोगको प्रशासकीय पक्षसँग सम्बन्धित रहेका विषयहरु जस्तै : पदाधिकारिको सेवा सुविधा, कर्मचारी नियुक्ती, कोषको खाता सञ्चालन, लेखा परीक्षण प्रणाली आदि कुराहरु प्रत्यायोजन विद्यायन बमोजिम हुने भएकोले आयोगको स्वतन्त्रता र स्वायत्तता एवं भूमिका नेपाल सरकारले बनाउने निमायवली र सरकारी निर्णयबाट प्रभावित हुने देखिन्छ । त्यसैले आयोगको प्रशासकीय र आर्थिक प्राणालीमा सरकारी हस्तक्षेप हुनेगरी गरिएका व्यवस्थाहरुमा सुधार गरी आयोगलाई *प्रशासकीय र आर्थिक स्वायत्तता* दिनु उपयुक्त हुन्छ ।

(५) **पुनरावेदन** : पुनरावेदन गर्न पाउने विषयलाई विविध खण्डमा पनि राखिएको छ, विद्येयकलाई चुस्त बनाउनको लागि पुनरावेदनसम्बन्धी विषयलाई सम्बन्धित दफामा वा आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकारसम्बन्धी दफाहरूको अन्त्यमा राख्न सकिन्छ ।

(६) **नियमको सूची** : विद्येयकको दफा ४० मा तर्जुमा गर्नुपर्ने नियमावलीको सूची दिइएको छ, यस्तो सूची राख्नुको सट्टामा आवश्यकता अनुसार आयोगले नियम बनाउन सक्ने व्यवस्था गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।